

SIPOS FERENC

adjunktus

Debreceni Egyetem ÁJK,

Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék

SZABÓ DÁNIEL ARANY JÁNOS ETIKÁJA
1958
LELKÉSZKÉPESÍTŐ DOLGOZATOM EGYHÁZI ÉS
TÁRSADALMI VISZHANGJA
2017-2024
Tiszántúli Református Egyházkerület
Debrecen, 2024, 396 lap

2010. szeptember 16-án a Debreceni Református Kollégium képviselőjében egy mikrobusznyi küldöttség indult útnak Hollandiába, hogy végső búcsút vegyen Tüski István református lelkipásztortól. Köztük e sorok írója is, „*mint olyan sofőr, aki az énekes szolgálatra is alkalmas.*” Itt találkoztam először Szabó Dániellel, az elhunyt sógorával. Már az odaúton – a találkozás előtt – számos, csodás elemekkel átszőtt történetet hallottam Dani bácsi életéről, az '56 eseményekben való részvételéről, a teológiáról történt kicsapatasáról, arról, hogy hogyan dolgozott szállodai portásként nyugdíjazásáig, és hogy mindezek ellenére milyen jelentős szerepet vállalt a Magyarországi Református Egyház életében: missziói munkájáról a cigányság körében, adománygyűjtéseiről, központi szerepéről a Sárospataki Református Teológiai Akadémia, a Lévay József Református Gimnázium, a Károli Gáspár Református Egyetem és a kárpátaljai református iskolák elindításában. Vártam a találkozást, és bevallom, hogy egy vállas, magas, erőteljes figurára számítottam, ehelyett egy törekeny, csöndes, alázatos és végtelenül kedves embert ismertem meg, akinek személyisége összességében mégis többszörösen múlta felül a róla szóló legendákon kifejlődött várakozásaimat.

Ezt követően még többször találkoztam vele különféle eseményeken, egyre több részletéről hallottam a nem mindennapi életének, így nagy várakozásokkal vettem kézbe a kicsapatasának okaként elhíresült dolgozatát és a személyes visszaemlékezéseit tartalmazó kötetet.

A szerzőről

Szabó Dániel 1933-ban Hejőcsabán született lelkészcsaládban. A Református Lévay József Gimnáziumban érettségizett, orvos szeretett volna lenni, de származása miatt („papgyerek”) nem vették fel az egyetemre. Így előbb villanyszerelést tanult, majd a Teológiára jelentkezett. Bár kiemelkedő tanuló volt, Walther Lüthi igehirdetéséről, valamint Arany János etikájáról írt dolgozata miatt előbb megkérdőjelezték alkalmasságát, majd az üldözött lelkipásztorok melletti kiállása miatt el is távolították a lelkészi szolgálatból. Rövid ideig angol és német nyelvtanítással foglalkozott, majd nyugdíjazásáig szállodai portásként dolgozott, és diplomát szerzett a Vendéglátóipari Főiskolán. Egyházi szolgálatokat végzett – palást nélkül is. Részt vett falusi templomok renoválásában, konferenciákat szervezett. A rendszerváltás után a Tiszáninneri Református Egyházkerület gyülekezetei – előbb 1990-ben, majd 1996-ban is – főgondnökká választották. Oroszlánrészt vállalt a Sárospataki Református Teológiai Akadémia, valamint a Lévay József Református Gimnázium újraindításában, a Károli Gáspár Református Egyetem és a Nemesbikki Szeretetotthon alapításában, illetve a kárpátaljai református iskolák alapításában és működésük feltételeinek megteremtésében is. Az egyházi intézmények alapítása, újraindítása érdekében rengeteget utazott, illetve állandóan rendelkezésre állt. Emellett a belmissziót, a cigánymissziót is különösen fontosnak tartotta. Az 1997. február 27-én megalakult XI. Budapesti Református Zsinat

világi alelnökeként munkálkodott. Missziói tevékenysége túlnőtt a Kárpát-medencén: Oroszország, Kína, Korea, Japán keresztyén közösségeivel máig eleven, gyümölcsöző kapcsolatot ápol. Az Egyesült Államok-beli Montreat College-től doktori címet kapott, missziói munkásságát a kanadai Montreal Egyetem teológiai díszdoktori címmel ismerte el. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet szintén doctor honoris causa címmel tüntette ki 2003-ban.¹

A kötet felépítése

A kötet tartalmilag két nagyobb önálló egységre – visszaemlékezésekre, illetve magára a címben szereplő dolgozatra - tagolódik. Az első részben a szerző életútját olvashatjuk „Lelkészképesítő dolgozatom egyházi és társadalmi visszhangja” (17 - 143. o.) címmel, ehhez kapcsolódik a gazdag dokumentumtár, amelyek egyrészt a lelkészképesítő dolgozattal kapcsolatban keletkezett titkosszolgálati dokumentumokat (144 - 176. o.), valamint a szerző életét bemutató fotókat sorakoztatja fel (177 - 206 o.). A második rész maga a dolgozat, Arany János etikájának bemutatása, bibliai és teológiai szempontokból.

Már ebből is látszik, hogy műfaji szempontból nehéz dolga van az olvasónak, ha a kötetet egyetlen szóval akarná besorolni valamely irodalmi kategóriába. Még az is előfordulhat, hogy gyanakodva veszi kézbe, ha Arany János etikája iránt érdeklődik, hisz mi indokolhatja egyáltalán azt, hogy a bevezető hosszabb, mint maga a címadó rész. Köztudomású ugyan, hogy a multipurpose eszköz hatékonysága közismerten kisebb, - azaz ami mindenre alkalmas, az valójában semmire sem igazán - , ám erről a kötetről elmondható, hogy a külön-külön is teljesértékű részeinek egészeként lesz igazán értékes és érthető.

A könyv, mint kortörténeti dokumentum

„Boldog népeknek nincs történelmük... Magyarországnak, sajnos, van.”- írja Márai 1957-es naplójegyzetében². Ennek a bon motnak az igazolására keresve sem találhatnánk jobb példát Szabó Dániel életútjánál, ami egybeesik a 20. század legviharosabb változásait magával hozó időszakával. A történelemnek sokféle olvasata van. A történelemtől mint tudománytól elvárjuk, hogy leíró jellegű és objektív legyen, „majd az utókor eldönti!” . De pontosan emiatt rendkívül nehéz belehelyezkedni egy adott korszak keretei közé, hiszen az időrendben lajstromba szedett pusztán tények mögött nem mindig sejlik fel az egyéni sors, pedig egy-egy történelmi esemény vagy személyiség értékelésének valódi mércéje mindig annak az egyénekre gyakorolt hatása lesz. A békaszerződések területmozgásokkal járnak, de hatásukat az ember érzi.

A visszaemlékezések által leírt korszakról írja Király Tibor büntetőjogász akadémiai székfoglalójában, hogy ekkoriban: „A büntetőjog alkalmazásával reagált az állam minden – a központi tervekkel és ideológiával ellenétes – megmozdulásra, nemegyszer fölöslegesen és szélsőségesen. A büntetőjog és alkalmazása töltötte be azt a reménytelen szerepet, hogy őre legyen a tervteljesítésnek, hogy biztosítsa a szocialista tudat kialakítását, az önkéntes munkafegyelem diadalra jutását. Némi túlzással azt mondhatjuk, hogy nem a társadalmi, gazdasági, hanem a büntetőjogi törvényeknek kellett vezérelniük a termelési folyamatokat és kialakítani az emberek meggyőződését.”³

Jól jellemzi a korszak zavaros jogi viszonyait, hogy a köztársaság – az államformáról szóló törvény⁴ alapján megválasztott – mindkét köztársasági elnöke, Tildy Zoltán és Szakasits Árpád is börtönbe került. A törvény elfogadását követően megalakult kormány miniszterelnöke, Nagy Ferenc és a

¹ SZATMÁRI-KARMANOCZKI Emília : A Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanárai, (In: Sárospataki Füzetek - 13. évf. 1. sz. 2009.),85-86.

² MÁRAI Sándor, Napló 1945-1957 (Akadémia Kiadó, Helikon Kiadó 1990), 52.

³ KIRÁLY Tibor, A büntetőhatalom korlátai, In: Kriminológiai közlemények 33, MTA Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1990, 77-78.

⁴ 1946. évi I. törvénycikk, Magyarország államformájáról.

kormány több minisztere, valamint a Nemzetgyűlés tagjainak egy része is emigrációba kényszerült, másokat koncepciós perekben hozott ítéletek alapján végeztek ki, vagy zártak börtönbe.⁵

A jogi szabályozás a gazdasági és társadalmi életet technokrata, közigazgatási szemlélettel közelítette meg, s szabályozásában is a közigazgatás módszereit próbálta felhasználni.⁶ Jellemző, hogy minden jogintézmény ami az egyéni szabadságjogokat volt hivatott védeni relativizálódott és bizonytalanná vált: "Hogy a társadalmi veszélyesség milyen foka valósít meg bűncselekményt, arra a jogalkotók és jogalkalmazók számára mindenkor pártunk irányvonala ad megfelelő útmutatást."⁷

Az 1949. évi XX. törvény megteremtette a Magyar Népköztársaságot a dolgozók államát. Az Alkotmány mint államalkotó társadalmi osztályt csak a munkából élőket említi: „A Magyar Népköztársaság a munkások és dolgozó parasztok állama.”⁸ „A Magyar Népköztársaság állama védi a magyar dolgozó nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét, harcol az ember kizsákmányolásának minden formája ellen, szervezi a társadalom erőit a szocialista építésre. A Magyar Népköztársaságban megvalósul a munkásság és a dolgozó parasztság szoros szövetsége a munkáosztály vezetésével.”⁹ Ennek jegyében a bűnözés elleni küzdelem is inkább harccá vált, ahol az ellenséggel szemben sok eszköz megengedetté vált, amelyeknek alkalmazása addig fel sem merült. Így aztán a hatalom határozta meg, hogy mi a bűncselekmény, akár visszamenőleges hatállyal is.¹⁰

1953-ban Nagy Imre miniszterelnök bezáratta az internálótáborokat, és az elítéltek egy része kegyelmet kapott vagy rehabilitálták őket, de ez a tendencia nem tartott sokáig. Az 1956-os forradalom és szabadságharc előtt már többen voltak börtönben, mint 1953-ban.¹¹ A börtönbe zártak és internáltak között 14 püspök (a magyar főpapok kétharmada), 1300 pap (a magyar papság egynegyede), 2400 apáca és szerzetes (a magyar apácák és szerzetesek egynegyede).¹²

A totális terrorra jellemző, hogy 1950–1953 között kétfélmillió emberrel szemben volt folyamatban valamilyen büntetőjogi eljárás, egymilliót állítottak bíróság elé, és 380 ezret ítélték el. 1953-ban 1.300.000 emberről gyűjtött adatok szerepeltek a rendőrségi nyilvántartásokban. A jelentéseknek a jelentős részét az addigra beszervezett 40.000 besúgó gyűjtötte össze. 1945 és 1953 között 220.000 embert internáltak. 1953-ban 40.734 főt ítélték szabadságvesztésre. Ez az ország lakosságának 0,42%-a.¹³ A büntetésvégrehajtás új jelszava pedig ez lett: „Ne csak őrizd, gyűlöld is!”

Ebben a korszakra esik tehát Szabó Dániel ifjúsága, egy olyan időszakra, amikor a társadalmi erkölcs élesen elválik az új szocialista ember és társadalom létrehozását célzó jogi szabályozás alapjául szolgáló forradalmi elvektől, óhatatlanul bűnözővé téve mindazokat, akik szilárd, de immáron reakciónak és retrográdnak minősülő zsinórmérték alapján akarják élni az életüket. Pontosan ebben rejlik a könyv nagyszerűsége. Részletes és érzékletes módon tárja fel egy, az elveihez a végsőkéig hű, csak a jóra törekvő, embertársait szolgálni kívánó fiatal ember kitartó küzdelmeit egy olyan korban, amikor az elvek melletti nyílt kiállítás a társadalmi és gazdasági ellehetetlenülés törvényszerű útja. Akinek mégis egyetlen célja van, embernek maradni az embertelenségben. Mai szemmel abszurd, sőt groteszk a jegyzőkönyvekben a fentieket vádként megfogalmazva olvasni: „...ő mindenkiben embert lát, és ő minden embernek jót akar. Ebből is kitűnik, hogy egy olyan fanatikus személy aki a társadalomtól függetleníteni akarja magát, és ennek alapján a törvényeket és a vele szemben állított követelményeket nem akarja tudomásul venni.”

⁵ Magyarország a XX. században, I. kötet, 472.

⁶ U. o. 477.

⁷ KÁRPÁTI László, Alkalmazzuk büntető jogszabályainkat osztályharcos szellemben, Rendőrségi Szemle, 1955/12, 1049.

⁸ 1949. évi XX. törvény 2. § (1) bekezdés.

⁹ 1949. évi XX. törvény 2. § (2) bekezdés.

¹⁰ 1950. évi II. tv. 2§ (2.b.) bekezdés.

¹¹ 30 ZINNER Tibor, A XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945–1992. Budapest, 1999. 33. o.; Statisztikai évkönyv (1949–1955). Budapest, KSH, 1957. 354–358.

¹² HORVÁTH Attila, Kitelepítések és deportálások a Rákosi-korszakban, <http://kommunizmusbuncai.hu/images/HorvathAttila-Kitelepitesek.pdf>

¹³ ZINNER Tibor, Minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja. In: Jogtörténeti Szemle, 2006/3. 10.

Az olvasó szerencséje az is, hogy a rendkívül széles, csaknem nyolcvan éves időszakot átfogó visszaemlékezéseket egy kimagasló intelligenciával és műveltséggel bíró, jó tollú ember vetette papírra, tudatosan törekedve arra, hogy a kötetben megismert eseményeket, sorsokat egészében és hatásaiban mutassa be, személyes találkozásuk leírásával a rendszerváltás előtt és után. Szabó Dániel ráadásul nem ítél, még a rosszakaróiban is a szenvedő embert látja, így egy történész objektivitásával helyezi kontextusba az egyes életpályákat, és eseményeket.

Nem csak saját életéről szól az első rész, hanem mások sorsának alakulását is bemutatja. Különösen igaz ez a vele sorsközösségben élő barátaira, a szintén kiemelkedő képességekkel megáldott, és hasonlóképpen elkötelezett Irlanda Sándorra és Fekete Szűcs Gyulára, akiknek részletes életrajza is a kötet része, akiknek sorsát megismerve válik nyilvánvalóvá, hogy a szerző hányattatásai nem kivételesek a korszakban, hanem éppen ellenkezőleg. Láthatjuk, hogy a pártállam által kiépített rendszere, hogyan lehetetleníti el a legjobb szándékokat, hogy szorít perifériára tehetségeket, hogyan formálja erőszakkal a társadalmat, és hogyan próbálja kialakítani az új szocialista embereszményt. „Nem elég szeretni azt, amit ők szeretnek, megkövetelik, hogy azt is gyűljem, amit ők gyűlölnék.”¹⁴

Az olvasóban folyamatosan felmerül a kérdés, hogy mit tettem volna én ebben a helyzetben? Lett volna-e bátorságom kiállni azért, amit fontosnak és igaznak érzek, vagy a megalkuvás mellett döntöttem volna. Szabó Dániel visszaemlékezéseiben még a tétovázás sem érezzük, . Olvassuk, átéljük, és meg is értjük, hogy a protestantizmus valóban nem csak vallási meggyőződést jelent, nem csak azonos hitelveket vallók összessége, hanem egy magatartásforma is, aminek lényege „a felismert igazság melletti töretlen és feltétlen kiállás, a meggyőződés küldetéses vállalása egy közösségi cél érdekében.”¹⁵ Ebben a magatartásban a fogalom eredeti jelentése domborodik mi, hiszen a latin kifejezés mai köznyelvi jelentésével ellentétben nem tiltakozást, hanem épp ellenkezőleg valami melletti kiállást jelent.¹⁶ A „nyakas kálvinista” kifejezés, ilyen tartalommal megtöltve válik igazán érthetővé.¹⁷

Arany János etikája

A lelkészképesítő vizsgához szükséges dolgozat Arany etikájának bemutatására vállalkozik, amihez nem tartozik hozzá a teljességre törekvő szakirodalmfeldolgozás, mert nem is tartozhat. Megírásának körülményei ugyanis nem tették lehetővé a kimerítő jellegű kutatómunkát: „Korlátozott mozgásom folytán annyi irodalmi forrásom volt csupán amennyit édesapám könyvei között találtam.”¹⁸ De ezeken túl is jelentkeztek nehézségek: „Kert, kapálás, a templomkert formálása, írás, csendes találkozások és növekvő támadások édesapám ellen az ÁEH részéről – ezek töltötték be napjainkat és a kihallgatásra való várakozás.”¹⁹ A megírásának körülményei ellenére, - vagy lehet, hogy éppen azért – Arany erkölcsiségének bemutatására egy tudományos igényű, és irodalmi szöveggént is értékes dolgozat született, mely a mai olvasó számára is rejteget érdekes és értékes felismeréseket. Az *Arany predestinációs hite*²⁰, *Arany egyházlátása*²¹, olyan egyedi, sajátos szempontú megközelítést adják Arany költészetének, amivel máshol nem találkozhatunk. A *Mai tanulságok*²² - két részben - pedig Arany költészetének történelmi korokon átívelő aktualitását mutatja be, - áthallásos módon- az ötvenesévek viszonylatában, de a huszonegyedik század első

¹⁴ MÁRAI Sándor, Napló 1945-1957 Akadémia Kiadó, Helikon Kiadó 1990, 66.

¹⁵ GYÓRI L. János, Csete György és a protestantizmus kézirat

¹⁶ lat. protestatio = nyilvános tanúságtétel, tanúsítás, bizonyítás (FINALY Henrik, A latin nyelv szótára, Franklin Társulat, Budapest, 1884, 1608.)

¹⁷ A református gyökerű protestantizmus művelődéstörténeti és magatartásbeli tartalmához lásd: GYÓRI L. János, Református identitás és magyar irodalom, Kálvin Kiadó, Budapest, 2017, 85–96.

¹⁸ 72.

¹⁹ 71.

²⁰ 281.

²¹ 284.

²² 294. ;311.

negyedét megtapasztal olvasó is felfedezhet meghökkentő és ,aktuális párhuzamokat. A szerző választott témáját jól ismeri és szereti, és ebbe az irányba mozdítja el az olvasót is, ha rászánja az időt, hogy elmerüljön ebben a tartalmas, kritikus, és ma is időszerű olvasmányban.

Ajánlom ezt a könyvet a történelem kedvelőinek, mint olyan hiteles kortörténeti dokumentumot, ami egy élesszemű tanú visszaemlékezésein keresztül mutatja be egy túlonnantúl is eseménydús időszak történéseit.

Ajánlom azoknak is, akik szívesen olvasnak hitvalló, hitéleti könyveket. Olyan inspiráló (ön)életrajzokat, mint például Berényi József: ...de már tudom – Emlékek, vallomások, Gulácsy Lajos: A mélységből a magasba, Kovács Zoltán: Bilincsben is békességben Istennel (Szibériai rabságom története), Visky Ferenc, Fogoly vagyok, Szabó Imre: Sírjanak a papok, Szabó Imre: Ég, de meg nem emésztetik (Naplók 1914-1954), vagy éppen Szabó Andor: Feltámadásaim című visszaemlékezéseit. Azaz mindazoknak, akik szívesen olvasnák Jób történetének 20. századi parafrázisait.

Végül ajánlom azoknak is, akik Arany János költészetét szeretnék megismerni, vagy akik jól ismerik, de egy teológus szemüvegén keresztül is szívesen vetnének rá egy pillantást. Akik kíváncsiak arra, hogy Arany költészetében, milyen súllyal és milyen színezettel van jelen az istenhit, azoknak tehát, akik kíváncsiak Arany János etikájára.